

## A nem verbális kommunikáció mint a kognitív nyelvészeti kutatások tárgya

Olvasónk biztosan nem egyszer tanúja volt annak, hogy tv-nézés közben elment a hang, de a kép élt tovább. Ekkor bizonyára felfigyelt arra, hogy a képernyőn mit csinálnak a szereplők beszéd közben a kezükkel. A kezek állandóan mozognak, rajzolnak, mutogatnak, számolnak, simogatnak stb. A kezek akkor is „beszélnek”, ha az illető személy nincs ennek tudatában. Az emberi kéz gesztikulációi nem véletlen és nem felesleges mozgások, hanem valamit jeleznek a vevő számára, tehát szemantikai értékük van.

Amikor valamit írunk, legyen az levél, tudományos cikk vagy bármilyen más jellegű szöveg, sokszor azon töprengünk, hogy vajon a vevő megérti-e a szöveget, helyesen dekódolja-e intencióinkat, hiszen nem lát, nem hall bennünket, és csak a papírra vetett szavakra támaszkodik. Ezzel kapcsolatosan felmerül a kérdés a kommunikáció hatékonyságát illetően. Vajon a mindennapi szituációkban történő kommunikáció egyáltalán lehetséges-e, és hatékony-e a nem verbális eszközök igénybevétele nélkül?

Több kutató azt állítja, hogy amikor észrevesszük a szemantikai koherencia hiányát a verbális közlés és a nem verbális viselkedés között, akkor mindig a nem verbális szférából érkező információknak adunk hitelt (Antas 1999: 203). Albert Mehrabian (1971) szerint a közlésnek csak 7%-át alkotja a szavak által előhívott jelentés, 38%-a a szavak hangzására (pl. intonáció, hangsúly stb.) és 55%-a a nem verbális kódra esik.

A nem verbális kommunikációra már az ókorban is felfigyeltek. Quintilianus (i. e. 35 – i. e. 96) például (vö. Antas 1996: 72) azt írta, hogy „Az a beszéd, amelyet a kezek gesztikulációi nem kísérnek, sérült és ügyetlen. Nehéz megmondani, hogy azok mennyire különbözőek, de majdnem azonosak a szavak gazdagságával. Ha a többi testrésznek a mozgásai csak erősítik a szavainkat, akkor azt mondhatjuk, hogy a kézmozgások helyettünk beszélnek. Vajon a segítségükkel nem követelünk-e, nem ígérünk-e, nem fenyegetünk-e, nem kérünk-e, nem utasítunk-e el, nem hívunk-e, nem kérdezzünk-e, nem mondunk-e ellent, nem fejezzük-e ki az örömünket, szomorúságunkat, kételkedésünket, meggyőződésünket, sajnálatunkat, nem határozzuk-e meg a módot, lehetőséget, mennyiséget, időt? Vajon nem izgatnak-e fel, nem tartanak-e vissza, nem fejeznek-e ki dicséretet, nem büntetnek-e?”

Az arckifejezések, az emóciók és a gesztikulációk elemzésével maga Darwin is foglalkozott, de a legnagyobb érdeklődést a nem verbális kommunikáció kétségkívül csak a XX. században váltotta ki. Felsorolhatnánk itt olyan kutatók nevét, mint például Wilhelm Wundt, Edward Sapir, S. Freud, David Efron, Erving Goffman, Paul Ekman, Wallace Friesen, Ray Birdwhistell, D. Morris.

Több kutató tett kísérletet arra, hogy osztályozza a nem verbális kommunikáció szignáljait. Michael Argyle például ezt az osztályozást a csatornafajták alapján teszi meg, és megkülönbözteti a mimikát, a kölcsönös szemvetést, a hangot, a gesztusokat, a testhelyzetet, az érintést, a térbeli viselkedést, a kinézetet (Argyle 1999: 40–59). Természetesen felmerülhet a kérdés, hogy ez az osztályozás mennyire adekvát módon tükrözi az emberi kommunikációs valóságot, mivel például a hang

természeténél fogva verbális jelenség. Maradva azonban ennél az egyszerűsített osztályozásnál, érdemes kiemelni a gesztusokat, mivel látszólag észrevétlen szemiotikusságuk ellenére, a nem verbális kommunikáció „legszemantikusabb” eszközei. Egyes gesztusok jelként szerepelnek, mások pedig csak a verbális közlésben érthetőek. Antas szerint azok a folyamatok, amelyek a beszédaktivitást és a gesztusi viselkedést jellemzik, bizonyos értelemben egyformák: (1) a gesztusok a nyelvhez hasonlóan változnak az idő, a hely és a szociokulturális tényezők hatására; (2) a testmozgások, a hangokhoz hasonlóan, szimbolikus jelentéssel bírnak, és az egyes konvencionizált gesztusok ugyanúgy hozzátartoznak a nyelvhez, mint más jelek; (3) az a szabályszerűség, amely a gesztusokat jellemzi a nyelvi közlés folyamatában, a szintaktikai szabályokra emlékeztet (Antas 1966: 73). Láthatjuk, hogy a gesztusokat nem izoláltan, hanem a verbális közléssel együtt érdemes és kell vizsgálni. Mint tudjuk, eddig az a nézett honosodott meg, hogy a nem verbális kommunikáció saját, önálló és a nyelvtől eltérő síkon zajlik. Az ilyen osztás nyilvánvalóan ellentmond a kommunikáció pragmatikai aspektusának. Hatékony kommunikációt csak a verbális és a nem verbális kód egymással együttműködve, egymást kiegészítve képes biztosítani.

A kognitív paradigma létrejötté a tudományban megélénkítette és új fénybe helyezte a nem verbális kommunikáció területén folyó kutatásokat. A kognitív nyelvészet feltételezi, hogy megvan a lehetősége annak, hogy közelebb jussunk az ember megismerési folyamataihoz, az emberi elmében létező fogalmak természetéhez, mivel azok determinálják világlátásunkat. Az úgynevezett **megismerési determinizmus** Whorf-féle koncepciója egyre inkább háttérbe szorul, és helyébe lép az úgynevezett **perceptuális determinizmus**. Így előtérbe kerülnek az empirikus kutatások, mivel a kognitivizmus fő tézisé az az állítás alkotja, hogy az emberi elme csak a testben létezhet, „le van horgonyozva” benne, tehát a fogalmi rendszerünk sem létezhet a testen kívül. Az elme nem független a testi tapasztalatoktól, ellenkezőleg, ugyanazok a megismerési és neuronális mechanizmusok hozzák létre az ember fogalmi rendszereit és a racionalitás formáit, amelyek a testi tapasztalatunkat alakítják. Ezért nem tudunk „kilépni” a testünkből. Minden, amit tudunk, érzünk, gondolunk, a testünkből, az agyunkból, valamint a környezetünkkel folytatott interakciónkból ered. Képtelenek vagyunk elhagyni a testbe zárt fogalmi rendszereket. A testünk és a közvetlen tapasztalat a gondolkodásunknak szükséges és nélkülözhetetlen feltétele. Ahogy Kalisz és Kubiński írják: „A kognitív nyelvészek alapvető kutatási stratégiája az, hogy nem különítik el az ember tiszta nyelvi képességeit és lehetőségeit az olyan képességektől, mint a vizuális észlelés, a motorika és mások (Kalisz–Kubiński 1998: 8; ford. B. J.). Ez viszont megkérdőjelezi Chomsky idevágó tézisé, amely szerint el kell különíteni az említett képességeket.

A kognitivisták azt vallják, hogy a világot észlelve az ember saját elméjében olyan fogalmi struktúrákat hoz létre, amelyek az érzéki tapasztalaton és a fizikai tevékenységen alapulnak. Tehát ahhoz, hogy hozzájussunk ezekhez a struktúrákhoz, meg kell vizsgálni, hogy hogyan nyilvánulnak meg például a nyelvben. De vajon a világértésünk csak a nyelvben nyilvánul meg, vajon csak ez mutat arra, hogy milyen módon történik a fogalmak konceptualizálása? Erre a kérdésre a kogniti-

visták nemleges választ adnak. Egy másik lehetőség ezzel a kérdéssel kapcsolatosan a nem verbális kommunikáció, különösképpen a gesztusok kutatása. De ezeket a kutatásokat nem szabad elkülönítve kezelni – a gesztusok tanulmányozását a nyelvi kutatásokkal együtt kell végezni, mivel a gesztusok és a nyelv együtt képezik a közlést, kiegészítik egymást a szemantikai és a pragmatikai síkon (bár helyesebb lenne azt mondani: a kommunikáció síkján, mivel a kognitivisták nem különítik el egymástól a szemantikát és a pragmatikát).

A generatív grammatika, mint ismeretes, nem foglalkozott a gesztusokkal. Kutatására, ahogy a fentiekből is következik, csak a kognitív paradigma keretein belül van meg a megfelelő metodológiai lehetőség. A kognitív metodológia új lehetőséget teremtett meg a nyelvtudomány területén azzal, hogy megalapozta a beszéd verbális és nem verbális folyamatainak integratív kutatását. Ahogy D. McNeill fogalmazza: „A gesztusok a nyelv integráns részei ugyanúgy, mint a szavak, frázisok és a mondatok – a gesztusok és a nyelv egy rendszert alkotnak. A gesztusok a fogalmakhoz hasonlóan jól ábrázolják az ember gondolati folyamatait” (McNeill 1992, ford. B. J.). Így a gesztusokat csak a verbális közlésekkel együtt szabad és kell vizsgálni, és nemcsak azért, mert egyidejűleg a verbális kóddal jelennek meg a beszédesemény során, hanem azért is, mert a közlés egységét alkotják szemantikai-pragmatikai vonatkozásban. A gesztusok szemantikailag nem szegényebbek a verbális közléseknél, és ezért ugyanolyan jó anyagot szolgáltatnak a kognitív kutatások számára.

Mint tudjuk, a kognitivisták szerint a nyelv minden szinten szimbolikus, a szemantikai struktúra megtestesül az ábrázolásban, azaz ugyanaz a helyzet többféle módon konstruálható, tehát joggal feltételezhető, hogy az ember gesztikulációs és egyáltalán mozgástevékenysége a beszéd folyamatában azzal a természetes hajlammal függ össze, hogy a jelentés a hozzá legközelebb álló, azaz a testi-képi kategóriákban fogalmazódik meg. Ha elfogadjuk azt a tézist, hogy a gondolat a testen kívül nem létezik, akkor ez azt jelenti, hogy a konceptuális rendszerünket képező struktúrák magját a testi tapasztalatunk formálja. Ebből az következik, hogy a kezek és a test a konceptuális ábrázolás és a jelentésprofilírozás számára alapvető eszközt jelentenek.

Abból a tézisből, hogy a gondolat közvetlenül a testhez kötődik, az következik, hogy a konceptuális rendszerünket képező struktúrák közvetlenül az észleléshez, a testmozgásokhoz, a fizikai és társadalmi tapasztalathoz kapcsolódnak. A létezési módunk is determinálja a gondolati struktúrákat, a tapasztalat a kognitív mentális struktúrákban tükröződik. Az ember kanonikus helyzetben fogalmi viszonyítási pontként szolgál. Mivel az ember általában a függőleges pozícióban funkcionál, előre néz és előre jár, idejének a többségében különféle cselekvéseket hajt végre, általában jónak tartja magát, van tapasztalati alapja annak, hogy inkább a FELFELÉ és nem a LEFELÉ, inkább az ELŐRE, mint a HÁTRA irányt követi, olyan jegyeket tulajdonít magának, hogy ő inkább AKTÍV, mint PASSZÍV, illetve inkább JÓ, mint ROSSZ. Mivel ott vagyunk, ahol vagyunk, és a jelenben léteünk, olyan valaminek tartjuk magunkat, ami ITT van és nem OTT, illetve MOST és nem AKKOR. Ezek a dimenziók (FELFELÉ, ELŐRE, AKTÍV, JÓ, ITT és MOST) az emberekhez viszonyítva olyan orientációt képeznek, amely Cooper és Ross el-

nevezése szerint: ÉN – LEGELSŐ (ME – FIRST), és amelyek kanonikus formát öltenek. Olyan dimenziók viszont mint LEFELE, HÁTRA, PASSZÍV, ROSSZ, OTT, AKKOR, kanonikus formában az embertől távol állnak (Lakoff–Johnson 1988: 159–60).

Több kognitivistát az állítja, hogy a gondolatnak képi jellege van (imagery). Azokat a fogalmakat, amelyek nem közvetlen tapasztalatból származnak, metafora, illetve metonímia formájában ábrázoljuk. Ez az ábrázolási képesség alapját képezi az absztrakt gondolat létezésének, amely messze áll attól, hogy mit látunk és érzünk, és amely olyan képzetek létezését teszi lehetővé, amelyek túllépik az ember érzéki szférájának a határait. Ez a tézis közvetlenül kapcsolódik a **konceptuális metafora kognitív elméletéhez** (Lakoff–Johnson 1988).

A kognitivisták szerint a gondolatnak úgynevezett „gestalt” tulajdonságai vannak. A fogalmak nem „kockákból” állnak, amelyeket általános szabályok segítségével kapcsolnak össze. A gestaltizmusnak a kognitív grammatika által történő, alapvető metodológiai elvként való elfogadása releváns következtetésekkel jár a szemantika számára. A gestalt bizonyos egységet alkot. Akkor van vele dolgunk, ha az adott emberi tapasztalat együttesen fellépő tulajdonságainak az együttese alapvetőbb, mint ezeknek a tulajdonságoknak az egyedi esetei (Lakoff–Johnson 1988: 96). A gestaltoknak dimenziói vannak: résztvevők, motorikus cselekvések, szakaszok, lineáris sorrend, okkapcsolatok, szándékok stb. Ezek a közvetlen tapasztalatunk természetes dimenziói. A gondolatnak is hasonló jellege van, a képzetek egy bizonyos egészet alkotnak, bár, természetesen, elkülöníthetjük összetevőit, bizonyos dimenzióit, de a mindennapi gondolkodásunkban egy egésznek tekintjük őket, és nem vagyunk tudatában annak, hogy a gondolati gestalt kisebb elemekből áll. Képzeljük el például a „szép időt”. Az elménkben egy bizonyos kép mint egy egész jelenik meg. (Természetesen, mindenki másképpen képzei el a „szép időt”, mert mindenkinek saját egyéni tapasztalata, tudása, meggyőződése, beállítódása stb. van.). Nem igaz az, hogy ebben az esetben külön-külön jelennek meg az olyan elemek, mint például a nap, az égszínkék égbolt, az apró fehér felhőcskék, szélcsend stb. A „szép idő” gondolat mint egy egész, mint gestalt jelenik meg az elménkben.

Az ember konceptuális rendszerének a struktúrájától függ a tanulás, a memóriázás, az információ feldolgozásának a gyorsasága és hatékonysága is. A gondolat sokkal több egy mechanikus manipulációnál, az absztrakt szimbólumokon végzett különböző műveleteknél is (Kardela 1992: 15). A kognitivisták szerint az ember konceptualizációs folyamatai empirikusan is kutathatók annak ellenére, hogy ebben a kérdésben korlátozottak a lehetőségeink. Ezért nagy lehetőséget látnak a beszédfolyamatban spontán módon szereplő gesztusok tanulmányozásában. A gesztusok a gondolat ábrázolásának kezdeti módját tükrözik, és – ahogy D. Morris feltételezi – a manipulációs mozgásokkal kapcsolatosak. Az ember kezdetben a kezeivel manipulált ahhoz, hogy megismerje és átalakítsa az őt körülvevő valóságot. Később viszont ezek a mozgások egyre finomabbakká, precízebbekké váltak, és segítségükkel az ember elkezdte közvetíteni gondolati struktúráinak bizonyos fragmentumait is. Ez az elmélet egybecseng a kognitív tézisekkel. Így az ember gesztikulációs tevékenysége nagyon fontosnak tűnik a konceptuális, kognitív struk-

túrák tanulmányozásában. Bár a szemantikai struktúrák az ember érzéki tapasztalataiból erednek, az ábrázolásban formálódnak meg, mivel ezeknek a struktúráknak prekonceptuális jellege van. A kognitív nyelvészetben is azt feltételezik, hogy a gesztusok az ember kezdeti gondolati konstrukcióit tükrözik. A nyelvku-  
tatás és általában az ember kifejezési eszközeinek a kutatása azonos a gondolat struktúráinak a kutatásával, feltárásával, amely az evolúciós fejlődés, azaz a biológiai tapasztalat alapján jött létre. Az elménk struktúrái változnak, fejlődésük a percepció és a prekonceptuális megismerési tapasztalatunktól függ.

Ezt a gondolatot továbbfolytatva, tekintsük át röviden a szakirodalomban található, a gesztusok tipológiájára vonatkozó javaslatokat. A gesztusok osztályozásával és funkcióinak a leírásával több kutató is foglalkozott. Többségük az Efron által leírt sémát követi (vö. Antas 1996: 77), aki szerint a gesztusokat két osztályba sorolhatjuk:

- (1) vannak olyan gesztusok, amelyek önálló jelentéssel bírnak a verbális tartalomtól függetlenül;
- (2) vannak olyan gesztusok, amelyeknek a jelentése csak a verbális közléssel együtt jut kifejezésre.

Egy másik osztályozás értelmében megkülönböztethetjük:

- (1) az emblémákat (amelyek kultúrspecifikusak; és könnyen lefordíthatók a szavakra (például a mutató és a középső ujj V betűt imitálnak, amely „győzelmet” jelent);
- (2) az illusztrátorokat (ezek olyan gesztusok, amelyek a kiejtett szavakhoz valamilyen magyarázatot fűznek, és olyan kiegészítő jelentést hordoznak, amely nincs kifejezve verbálisan);
- (3) az emóciómutatókat (ezek olyan nem verbális viselkedést jelölnek, amely az emocionális állapotot fejezi ki);
- (4) a konverzációsabályzókat (amelyek a dialógusban szerepeket módosítanak);
- (5) az adaptátorokat (amelyek a beszélő számára a legjobb konverzációs szituációt biztosítják);
- (6) az autoadaptátorokat (ez olyan nem verbális viselkedés, amely a pszichikai feszültség szabályozását teszi lehetővé a beszélő által megkívánt szinten).

A nem verbális szignálok Knapp-féle funkcionális osztályozása ötfajta relációtípust különböztet meg:

- (1) ismétlés (a verbális csatorna információi ismétlődnek a nem verbális csatornában is);
- (2) helyettesítés (ahol a szavakat a nem verbális szignálok helyettesítik);
- (3) a beszélt szöveg kihangsúlyozása, kiemelése (a kéz, a fej és a test megfelelő gesztikulációja kiemeli az egyes szavak, illetve kifejezések jelentését);

- (4) a konverzációsabályzók (olyan nem verbális viselkedést fejeznek ki, amely az adó és a vevő közötti szerepek váltását jelzi);
- (5) álcázás (olyan nem verbális viselkedés, amely a valódi érzések és meggyőződések elrejtését szolgálja).

A McNeill-féle osztályozás figyelembe veszi az emberi elmének azt az alapvető képességét, amely a metaforák alkotásában nyilvánul meg. A gesztusok következő típusait különbözteti meg:

- (1) Deiktikus gesztusok. (A deiktikus gesztusok rámutatnak egy konkrét tárgyra vagy az absztrakt elemekre is a beszélő mentális terében. Az utóbbi esetben a mentális tér a beszélő elméjéből „áthelyeződik” az előtte lévő fizikai térbe, és a rámutatás arra vonatkozik, ami az elmében található.)
- (2) Ütések (beats). (Ezek segítségével a beszélő szavainak fontosságát kívánja kiemelni. Jelentésük a kifejezés pragmatikai oldalához tartozik. Az ütések általában a beszélő előtti térben a kéz segítségével végrehajtott rövid mozgások. Ezek a mozgások segíthetik a szöveg logikai szegmentálását is, és információt tartalmaznak a kommunikáció modális és metasíkjára vonatkozóan: az adó viszonyát fejezik ki a vevőhöz képest. Szemiotikai értékük abban nyilvánul meg, hogy a pragmatikai tartalom tekintetében az index szerepét töltik be az adott szót, illetve frázist illetően.)
- (3) Kohezív gesztusok. (Ezeknek a gesztusoknak a funkciója a diskurzus olyan részeinek az összekapcsolása, amelyek tematikailag közel, de temporálisan elkülönülten állnak egymáshoz képest. Ezek a gesztusok ikonokból, metaforákból és deixisekből tevődhetnek össze. A kohézió főként a mozgások megismétlésével érhető el. A kohéziós gesztusok nagyon gyakran láthatók akkor, amikor a beszélő eltér a beszéd tárgyától. A digresszió előtt és után megjelenő kohéziós gesztusnak az a célja, hogy tájékoztassa a vevőt arról, hogy a közlés milyen szakaszához kell visszatérnie.)
- (4) Ikonikus gesztusok. (A felsoroltaktól eltérően [= 1, 2, 3] ezek a gesztusok a legönállóbbak szemantikailag. Ezek olyan képet ábrázoló gesztusok, amelyeknek a formája természetes módon hasonlít a fogalmi struktúrára. Az ikonok az adó által elmondott események képmásai.)
- (5) Metaforikus gesztusok. (Ezek nem a konkrét tárgyak és események, hanem a gondolati folyamatok jelei. A metaforikus gesztusok, a kognitivisták szerint, az ember alapvető, azaz metaforizációs folyamatára vonatkoznak: képbeli tartalmuk egy absztrakt eszmét ábrázol (Cienki 1998: 189–204). Ahogy Antas írja: „Az ikonikus és a metaforikus gesztusokat a homológia elve különbözteti meg a gesztus – gondolat (fogalom) viszonylatában, nevezetesen: az ikonikus gesztusok homológiáját a külső valóság határozza meg, a metaforák esetében viszont a homológia saját világreálásunk módjából következik” (Antas 1996: 83–4; ford. B. J.).

Tehát a metaforák az egyéni alany világról alkotott képzeiteinek a jelei. Ezek a gesztusok a bizonyítékai annak, hogy az emberi elmében konceptuális metaforák léteznek.).

A konceptuális metafora, mint tudjuk, a kognitív nyelvészetben a legalapvetőbb fogalmak egyike. A metaforaelméletben több állásponttal is találkozhatunk. A klasszikus elmélet szerint a metafora a normától, azaz a szavak szó szerinti jelentésétől való eltérést jelent, a norma viszont azonos a szó szerinti jelentéssel, és semmilyen új minőséget, semmilyen új kiegészítő információt nem közvetít. Arisztotelész óta a metafora elmélete több változáson ment át. J. G. Herder például azt állította, hogy a nyelv alapjait a metaforikus gondolkodás képezi, és a szimbolikus nyelv az ősközösségek természetes nyelve volt. J. A. Richards a metafora problematikáját a szószemantika síkjáról a mondatszemantika síkjára helyezte át, mivel elismerte, hogy ez esetben az állítás alapján új értelem létrehozásáról van szó. R. Jakobson a metaforát és a metonímiát a nyelvi struktúrák funkcionálási elvének tekintette. Számára ez a két szemantikai tengely biztosítja a diskurzust. A metafora a hasonlóságon alapul, amely alapján az emberi ész választást hajt végre. A metonímia a kombinációs képességet határozza meg (Jakobson 1989: 150–78). Grice szerint a metaforikus beszéd a konverzációs maximák (főként a minőségi és a relevanciamaxima) megsértése, kiemelve ezzel a metafora pragmatikai aspektusát, ami a metaforaelméletet a kognitív irányba tereli.

Ahogy már említettük, a kognitivisták a metaforát a nyelvelmélet központi kérdésének tekintik, mivel az a mindennapi nyelvhasználat természetes eszköze. Lakoff és Johnson szerint a metafora jelenlétét nemcsak a nyelvünkben fedezhetjük fel, hanem a gondolatunkban és a tetteinkben is. A fogalomrendszerünk, amelyet ahhoz használunk, hogy gondolkodjunk és cselekedjünk, lényegét tekintve metaforikus. Azok a szabályok, amelyek a gondolkodásunkat irányítják, megformáznak mindent, amit észlelünk, ahogyan boldogulunk a bennünket körülvevő világban, és ahogyan más emberekhez viszonyulunk. Ily módon a fogalomrendszerünk nagyon fontos szerepet játszik a mindennapi valóságunk meghatározásában. Ha igaz az a feltételezés, hogy a fogalomrendszerünk nagymértékben metaforikus jellegű, akkor az a mód, ahogyan gondolkodunk, amit tapasztalunk és mindennap cselekszünk, nagymértékben a metafora kérdése (Lakoff–Johnson 1988: 25). Tehát a metafora nem csak a nyelv, illetve a szavak kérdése. Gondolkodási folyamataink is óriási mértékben metaforikusak.

A metaforák kisebb vagy nagyobb mértékben sematikusak, például az ESEMÉNYEK = CSELEKVÉSEK olyan metafora, amely sematikusabb, mint az e szerint a metaforikus minta szerint képzett konkrétabb metaforák, például az ÉLET = UTAZÁS. A legsematikusabb metaforák azokkal a prekonceptuális képzeleti sémákkal kapcsolatosak, amelyek az ember közvetlen tapasztalatain alapulnak. A metaforikus tükröződés megőrzi a forrásdomén képi-sematikus struktúráját, azaz a forrásdoménnel kapcsolatos minden inferencia a tükröződésnek köszönhetően öröködik meg, és így a metafora megőrzi az inferencia struktúráját. Lakoff szerint minden absztrakt inferencia a képi-sematikus struktúrából származó térbeli inferenciának a metaforikus verziója. Ezért mondjuk például azt, hogy *szembeta-*

*lálkoztam a szerencsétlenséggel. A szerencsétlenséget* olyan lénynek észleljük, amelynek szeme van, és amikor ezt megtapasztaljuk, akkor ezzel a lénnel való szemtől szembe találkozásnak vesszük. Hasonló példák: *szembenéz a halállal, a veszéllyel, a munkával* stb.

A metafora nemcsak nyelvi jelenség, hanem a valóság felfogásának egyik alapvető módja is. A metaforikus gesztusok nagyon fontosak a metaforaelmélet számára, mivel – mint független forrás – a fogalmi metaforák pszichológiai valóságát bizonyítják. Cienki szerint a metaforikus gesztusokban megnyilvánulhatnak a konceptuális metaforák is, amelyek nem jutnak kifejezésre a szavakban (Cienki 1998: 190). Ez a megállapítás azt a tézist bizonyítja, hogy a szavak és a gesztusok egy egészet alkotnak, amely egyidejűleg externalizálódik a beszédben. Cienki a következő módon határozta meg a metaforikus gesztusokat: „Ezeket a gesztusokat az absztrakt domén jellemzi, amely konkrét megnyilvánulásokban jelenik meg” (Cienki 1998: 190; ford. B. J.), azaz a kezek fizikai mozgásaiban, amelyeknek feladata hozzárendelni egy konkrét képet a fogalmak absztrakt sémaíhoz. A gesztusok, főként a metaforikus gesztusok, rendkívül fontos funkciót töltenek be – hordozzák a gondolat és az eszmék képzetét, amelynek szemantikai dimenziója nem foglal helyet a verbális sorban.

## SZAKIRODALOM

- Antas, J. 1999. *O kłamstwie i kłamaniu. Studium semantyczne – pragmatyczne*. Kraków.
- Antas, J. 1996. Gest, mowa a myśl. In: R. Grzegorzczkowska, A. Pajdzińska (szerk.): *Językowa kategoryzacja świata*. Lublin.
- Argyle, M. 1999. *Psychologia stosunków międzyludzkich*. Warszawa.
- Bañcerowski, J. 2000. A nem verbális kommunikáció egyes kérdései. In: *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. ELTE. Budapest.
- Birdwhistell, R. L. 1970. *Kinesics and Context*. University of Pennsylvania. Philadelphia Press.
- Cienki, A. 1998. Metaforic Gestures and Some of their Relations to Verbal Metaforic Expressions. In: Jean-Pierre Koenig (szerk.): *Discourse and Cognition: Bridging the Gap*. Center for Study of Language and Information. Stanford.
- Darwin, K. 1988. *O wyrazie uczuć u człowieka i zwierząt*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa.
- Efron, D. 1972. *Gesture, Race and Culture*. Mouton. The Hague – Paris.
- Ekman, P. 1997. *Kłamstwo i jego wykrywanie w biznesie, polityce, małżeństwie*. Warszawa.
- Горелов, И. Н. 1980. *Невербальные компоненты коммуникации*. Издательство «Наука». Москва.
- Jakobson, R. 1989. *W poszukiwaniu istoty języka*. Warszawa.
- Jarząbek, K. 1994. *Gestykulacja i mimika*. Słownik. „Śląsk”. Katowice.
- Kalisz, R.–Kubiński, W. 1998. Dwadzieścia lat językoznawstwa kognitywnego w USA i w Polsce – próba bilansu. In: W. Kubiński, R. Kalisz, E. Modrzejewska (szerk.): *Językoznawstwo kognitywne. Wybór tekstów*. Gdańsk. 9–27.
- Kardela, H. 1992. Gramatyka kognitywna jako globalna teoria języka. In: I. Nowakowska-Kempna (szerk.): *Język i kultura*. Podstawy metodologiczne semantyki współczesnej. Wrocław. 8. kötet.
- Колшанский, Г. В. 1974. *Паралингвистика*. Издательство «Наука». Москва.
- Lakoff, G.–Johnson, M. 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.



- McNeill, D. 1992. *Hand and Mind. What Gestures Reveal about Thought*. The University of Chicago Press.
- Mehrabian, A. 1971. *Silent Messages*. Wadsworth, Belmont, California.
- Pease, A. 1988. *Body Language. How to read others' Thoughts by their Gestures*. Sheldon Press. London. (Magyar ford.: Pease, A. 1993. *Testbeszéd*. Park Kiadó. Budapest.)
- Traciewicz, B. 1995. Świadome i podświadome komunikowanie niewerbalne. In: *Biuletyn Glottodydaktyczny*. Uniwersytet Jagielloński. Kraków. №1.
- Załazińska, A. é. n. *Schematy myśli wyrażane w gestach*. Universitas, Kraków.

*Bańcerowski Janusz*

## SUMMARY

*Bańcerowski, Janusz*

### **Nonverbal communication as a subject-matter of cognitive linguistic research**

The author demonstrates that the emergence of the cognitive paradigm of science has also animated research on nonverbal communication and thrown a new light on it. Perceiving the world, human beings create new conceptual structures in their minds, based on sensual experience and physical activity. In order to access such structures we have to examine whatever it is that they are realised in. Our understanding of the world is not realised in language alone and it is not only language but also nonverbal codes, especially that of gestures, that reveal the way experience is conceptualised. The use of gestures is an initial way of representing thought. Nonverbal codes are to be studied together with language since they constitute communication jointly, complementing one another in semantic and pragmatic respects, too. It is highly relevant to study metaphorical gestures that serve an extremely important function – they convey thoughts and ideas whose semantic dimension is not present in verbal strings.